

PARENGTINIO (IKITEISMINIO) TYRIMO DUOMENŲ PASLAPTIS BAUDŽIAMAJAME PROCESU

Dr. Artūras Panomariovas

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 46 39
Elektroninis paštas bpk@ltu.lt

Pateikta 2002 m. birželio 14 d.

Parengta spausdinti 2002 m. spalio 24 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos katedros profesorius
habil. dr. Samuelis Kuklianskis ir šio fakulteto Baudžiamojo proceso katedros vedėjas dr. Alvydas Barkauskas*

S a n t r a u k a

Ikiteisminio baudžiamosios bylos tyrimo sėkmė dažnai priklauso nuo to, kiek ilgai ikiteisminio tyrimo pareigūnas moka išlaikyti paslapyje tam tikras ikiteisminio tyrimo detales. Pirmą laiką paskleista informacija apie atliekamą ikiteisminį tyrimą ne tik gali pasmerkti nesėkmei tiriamą bylą, bet ir sudaro sąlygas pažeisti kitų asmenų teises. Parengtinio (ikiteisminio) tyrimo paslaptis yra viena iš tų procesinių teisinių priemonių, kuri ikiteisminio tyrimo pareigūnui gali pagelbėti sprendžiant ikiteisminiam tyrimui keliamus uždavinius, padeda užtikrinti sėkmingą baudžiamosios bylos tyrimą bei apsaugoti atskirų asmenų teises bei teisėtus interesus.

Straipsnyje trumpai aptariama parengtinio (ikiteisminio) tyrimo paslaptis, šios paslapties turinys, teisinė reglamentacija. Atskleidžiamos priežastys, trukdančios efektyviai panaudoti tokio pobūdžio paslaptį.

Baudžiamosios bylos parengtinio tyrimo metu bet kokia paslaptis gali būti apsaugoma per kitą paslaptį, t. y. parengtinio (ikiteisminio) tyrimo paslaptį.

Parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų paslaptis šiuo metu yra įtvirtinta Baudžiamojo proceso kodekso (toliau BPK) 157 straipsnyje (naujojo BPK 177 str.). Šio straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad parengtinio tyrimo duomenys gali būti atskleidžiami tik kvotėjui, tardytojui arba prokurorui leidus (*pagal naujojo BPK nuostatas tik prokurorui leidus*) ir tik tiek, kiek šie pripažįsta tai esant galima. Asmenys, be atitinkamo (oficialaus) leidimo pagarsinę (paskelbę) neskelbtinus parengtinio tyrimo duomenis, traukiami baudžiamajon atsakomybėn pagal BK 299 straipsnį (naujojo BK 247 str.).

Parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų paslaptis galėtų būti priskiriama tiek prie valstybinės (visuomeninės) reikšmės paslapčių, tiek ir prie asmeninės reikšmės paslapčių.

Pagal savo reikšmingumą parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų paslaptį galima būtų priskirti prie visuomeninės reikšmės paslapčių, nes tokio pobūdžio paslaptis padeda užtikrinti sėkmingą nusikalstamų veikų ikiteisminį tyrimą, kuriuo yra suinteresuoti ne tik nusikalstamą veiką siekiantys išaiškinti pareigūnai, bet ir pati visuomenė. Lygiai taip pat žinodami, kad teisę nuspręsti, ar vienu ar kitu duomenų viešas paskelbimas gali pakenkti nusikalstamos veikos tyrimui ar ne, turi tik ikiteisminio tyrimo pareigūnas, kurio žinioje yra baudžiamoji byla, galime teigti, kad tokioms paslaptims yra būdingas dispozytyvus teisinio reguliavimo metodas, kuris savo ruožtu yra būdingas visoms asmeninio pobūdžio paslaptims. Ši priežastis lemia, jog parengtinio tyrimo duomenų paslaptis sėkmingai gali būti priskiriama ir prie asmeninės reikšmės paslapčių. Todėl įvertindami parengtinio tyrimo duomenų paslapties reikšmingumą, jos teisinio reguliavimo metodą, tikslą bei tai, kad tokio

pobūdžio paslaptis yra trumpalaikio pobūdžio, manytume, kad parengtinio tyrimo duomenų paslaptis galėtų būti priskiriama toms paslaptims, kurios padeda įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslus (tokioms paslaptims taip pat galima būtų priskirti ir teisėjų pasitarimo kambario paslaptį).

Parengtinio tyrimo duomenų paslaptis yra viena iš procesinių teisinių priemonių, kuri ne tik padeda užtikrinti efektyvų baudžiamosios bylos ikiteisminį tyrimą, bet ir apsaugoti tam tikras paslaptis (komercines, valstybės, profesines ir kt.) nuo nepagrįsto atskleidimo ikiteisminiame baudžiamosios bylos tyrimo metu.

Baudžiamojo proceso įstatyme vartojama sąvoka „parengtinio tyrimo duomenys“ gali apimti tiek tą informaciją arba duomenis, kurie yra gauti atliekant tam tikrus tardymo veiksmus (pvz., apžiūros, poėmio, kratos, akistatos ir kitus tardymo veiksmus), tiek tą informaciją (duomenis), kuri yra pateikiama pačių asmenų iniciatyva (BPK 75 str. 2 d.), tiek informacijos (duomenų) pagrindu keliamas tardymo versijas, kurios reikalauja tam tikro patikrinimo, tiek tam tikrą taktinę informaciją, pavyzdžiui, informaciją, susijusią su tardymo veiksmų atlikimo eiliškumu, tokių veiksmų atlikimo laiku, vieta ir pan. Kvotėjas, tardytojas arba prokuroras, kiekvienu konkrečiu atveju įvertinęs turimos jo žinioje bei tiriamos baudžiamosios bylos ypatumus, pats *ex officio* sprendžia klausimą, kada, kokios ir kokios apimties informacijos arba duomenų atžvilgiu reikia imtis tam tikrų procesinių apsaugos priemonių siekiant apsaugoti šią informaciją (duomenis) nuo nepagrįsto viešo paskelbimo [1, p. 70–71] ir taip užtikrinti spartesnį baudžiamosios bylos ikiteisminį tyrimą.

Reikiamais atvejais kvotėjas, tardytojas arba prokuroras įspėja liudytoją, nukentėjusį ir jo atstovą, civilinį ieškovą, civilinį atsakovą arba jų atstovus, kaltinamojo gynėją, ekspertą, specialistą, vertėją, kviestinius ir kitus asmenis, buvusius akivaizdoje atliekant tardymo veiksmus, kad neleistina be jo leidimo paskelbti parengtinio tyrimo duomenis. Tuo tikslu iš šių asmenų gali būti paimamas atitinkamas rašytinis pasižadėjimas su įspėjimu dėl atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos BK 299 straipsnį (žr. BPK 157 str. 2 d.).

Kadangi asmenų, kurie gali būti įspėti dėl neleistinumą paskelbti parengtinio tyrimo duomenis, sąrašas, išdėstytas BPK 157 straipsnio 2 dalyje, nėra baigtinis, kvotėjas, tardytojas arba prokuroras savo nuožiūra gali įspėti bet kokį asmenį, kurio akivaizdoje buvo atlikti tardymo veiksmai ir kuris sužinojo tam tikrą ikiteisminiam tyrimui arba atskiram žmogui svarbią informaciją (duomenis), dėl neleistinumą paskelbti parengtinio tyrimo duomenis. Šiuo atveju įspėjimas dėl neleistinumą paskelbti parengtinio tyrimo duomenis ikiteisminiame tyrime apimtų ir neleistinumą paskelbti kitą nepageidautiną skelbti informaciją. Taip, pavyzdžiui, pagal BPK 191 straipsnį (naujojo BPK 149 str. 9 d.), kratos arba poėmio metu sužinotos su nusikaltimu nesusijusių asmenų asmeninio gyvenimo aplinkybės gali būti apsaugomos per parengtinio tyrimo duomenų paslaptį [2, p. 236], nes parengtinio tyrimo duomenų paslapties turinys ikiteisminiame tyrime gali apimti bet kokios paslapties turinį.

BPK 157 straipsnis *a priori* įtvirtina draudimą viešai skelbti parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenis. Ši priežastis lemia tai, jog baudžiamojo proceso teisės literatūroje neretai išsakoma nuomonė, kad baudžiamojo proceso viešumo principas neapima baudžiamosios bylos parengtinio (ikiteisminio) tyrimo stadijos [3, p. 58], todėl parengtinis tyrimas negali būti laikomas viešu [4, p. 176], o draudimas skelbti parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenis turėtų būti laikomas specifiniu baudžiamojo proceso principu [4, p. 144]. Tačiau su tokia nuomone negalime sutikti, nes, viena vertus, proceso viešumo principas būdingas visoms baudžiamojo proceso stadijoms ir parengtinio (ikiteisminio) tyrimo stadija nėra išimtis [5, p. 72–73]. Pavyzdžiui, BPK 58 straipsnio 2 dalis (naujojo BPK 48 str. 1 d., 181 str.) suteikia gynėjui teisę dalyvauti tuose proceso veiksmuose, kurie atliekami su įtariamuoju arba kaltinamuoju; parengtinio tyrimo metu susipažinti su tų procesinių veiksmų, kuriuose gynėjas turėjo teisę dalyvauti protokolais, ekspertizų aktais; ikiteisminio tyrimo pareigūnui arba prokurorui, kurio žinioje yra baudžiamoji byla, leidus bet kuriuo momentu susipažinti su bet kuriais ikiteisminio tyrimo duomenimis (įrodymais); BPK 144 straipsnis suteikia tardytojui galimybę naudotis visuomenės pagalba nusikaltimams išaiškinti, juos padariusiems asmenims nustatyti. Be to, draudimas skelbti ikiteisminio tyrimo duomenis arba informaciją

yra taikomas griežtai ribotą laiką, t. y. tol, kol nepasiekiamas norimas tikslas, pavyzdžiui, kol nenustatomi nusikaltimą padarę asmenys, nepatikrinta konkreti tardymo versija ir pan.

Kita vertus, baudžiamajame procese viešumas tradiciškai yra suprantamas bei aiškinamas tik siaurąja prasme, t. y. kaip baudžiamųjų bylų teismo nagrinėjimo (ir teisme išnagrinėtos baudžiamosios bylos medžiagos) viešumas (BPK 16–16¹ str., naujojo BPK 9 str.), taip netiesiogiai pripažįstant, kad viešumas nėra absoliutus ir kad jis neapima baudžiamosios bylos parengtinio (ikiteisminio) tyrimo stadijos. Nors toks požiūris yra pagrįstas, tačiau nereikėtų užmiršti, jog viešumas, kaip atskiras baudžiamąjo proceso principas, gali būti suprantamas ir aiškinamas ne tik siaurąja bet ir plačiąja prasme. Viešumo principas, jei jį aiškintume plačiąja prasme, apimtų ir baudžiamosios bylos parengtinio (ikiteisminio) tyrimo stadiją, nes baudžiamąjo proceso viešumo principas galėtų būti laikomas išvestiniu principu, kurį nesunkiai būtų galima išvesti iš tokių baudžiamąjo proceso principų kaip proceso šalių lygiateisiškumo, rungimosi bei teismų nepriklausomumo. Pavyzdžiui, proceso šalių lygiateisiškumo principo praktinis įgyvendinimas neįsivaizduojamas be viešumo. Šiuo atveju viešumas pasireiškia per proceso šalių teisę: būti supažindintiems su atliekamais procesiniais veiksmais, dalyvauti atliekant tokius veiksmus, susipažinti su baudžiamosios bylos medžiaga ir pan. Antra vertus, viešumas gali būti tiek visos, tiek ir ribotos apimties [6, p. 93–94]. Teismo nagrinėjimo stadijoje proceso viešumo principas praktikoje pasireiškia beveik visos apimties¹, o parengtinio (ikiteisminio) tyrimo stadijoje šio principo pasireiškimo galimybės gali būti ribojamos. Parengtinio (ikiteisminio) tyrimo stadijoje proceso viešumo principas būtų apribotas, jei ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras, kurio žinioje yra baudžiamoji byla, nenorėdamas sutrukdyti ikiteisminio baudžiamosios bylos tyrimo, neleistų kaltinamajam (įtariamajam) arba jo gynėjui dalyvauti tam tikruose ikiteisminio tyrimo veiksmuose, laikinai ribotą susipažinimą su tam tikra baudžiamosios bylos medžiaga ir pan. Tokiu atveju šie ikiteisminio tyrimo pareigūno arba prokuroro veiksmai turėtų būti vertinami kaip veiksmai, kurie ne pažeidžia, o tik laikinai riboja tam tikrų proceso dalyvių teises.

Visa tai leidžia teigti, kad Lietuvoje baudžiamąjo proceso viešumo principas, išskyrus tam tikras išimtis (pvz., kai reikia apsaugoti ikiteisminiam tyrimui, atskiriems asmenims arba visai visuomenei svarbią informaciją), apima ir parengtinio (ikiteisminio) baudžiamosios bylos tyrimo stadiją.

Atsižvelgiant į tai, kaip griežtai ikiteisminiame tyrime yra ribojama tiek proceso šalių, tiek visų kitų asmenų teisė gauti tam tikrą informaciją, susijusią su ikiteisminiu baudžiamosios bylos tyrimu, pasaulio valstybės galima būtų sąlyginai suskirstyti į dvi dideles grupes: a) į tas, kuriose baudžiamąjo proceso viešumo principas beveik neapima ikiteisminės baudžiamosios bylos tyrimo stadijos (šiose valstybėse su ikiteisminio tyrimo duomenimis galima susipažinti tik labai retais atvejais) ir b) į tas, kurios, nors ir tam tikru mastu riboja baudžiamąjo proceso viešumo principo pasireiškimą ikiteisminio tyrimo stadijoje, tačiau baudžiamajame procese dalyvaujantiems asmenims suteikia platesnės apimties teisę susipažinti su tam tikra ikiteisminio tyrimo pareigūno turima informacija.

Taigi prie pirmos grupės valstybių, kuriose baudžiamąjo proceso viešumo principas beveik neapima ikiteisminės baudžiamosios bylos tyrimo stadijos, galima būtų priskirti, pavyzdžiui, Prancūziją. Prancūzijos baudžiamąjo proceso kodekso (*Code de Procédure Pénale*) 11 straipsnio 1 ir 2 dalyse [7] įtvirtinta, kad nepaisant gynybos interesų ikiteisminio baudžiamosios bylos tyrimo duomenys, jei įstatymas nenustato kitaip, yra laikomi paslapyje. Asmenys, atskleidę ikiteisminio tyrimo duomenis, traukiami baudžiamajon atsakomybėn už profesinių paslapčių paskelbimą pagal naujojo Prancūzijos baudžiamąjo kodekso (*Code Pénal*) 226¹³ ir 226¹⁴ straipsnius [8]. Išimtis iš šios taisyklės yra numatyta Prancūzijos baudžiamąjo proceso kodekso 11 straipsnio 3 dalyje – joje teigiama, kad Respublikos prokuroras, savo iniciatyva arba ikiteisminio tyrimo pareigūnų prašymu siekdamas užkirsti kelią netikslios informacijos plitimui arba palaikydamas visuomenės rimtį, gali atskleisti visuomenei tam tikrus ikiteisminio tyrimo duomenis nepateikdamas šių duomenų išankstinio vertinimo arba interpretavimo. Be to, pagal Prancūzijos policijos karininkų praktinio gido

¹ Tiesa, kai kurios išimties yra įtvirtintos BPK 16 straipsnyje bei naujojo BPK 9 straipsnyje.

(*Guide pratique de l'officier de police*) antro skyriaus pirmąjį skirsnį (Bendros garantijos (*Les garanties generales*)) [9] ikiteisminio tyrimo pareigūnas, vykdamasis ikiteisminio tyrimo funkcijas, įpareigojamas neskleisti ikiteisminio tyrimo duomenų. Tiesa, objektyvumo dėlei reikia pažymėti, kad pastarojo meto teisės literatūroje draudimas skleisti ikiteisminio tyrimo duomenis, kol nebus užbaigtas ikiteisminis tyrimas, aiškinamas ganėtinai liberaliai, t. y. teigiama, kad nors ikiteisminio baudžiamosios bylos tyrimo duomenys ir yra laikomi paslapyje, nes ikiteisminio tyrimo pareigūnai privalo saugoti profesines paslaptis, tačiau pats ikiteisminis tyrimas nėra slaptas [10, p. 350] – kaltinamasis turi teisę žinoti visus jam inkriminuosimus faktus [11, p. 155], be to, bylos netiriantys ir teisme bylos nenagrinėjantys asmenys, pavyzdžiui, nukentėjusysis, liudytojas neprivalo saugoti tokio pobūdžio paslapties [10, p. 350].

Prie antros grupės valstybių, kurios baudžiamajame procese dalyvaujantiems asmenims suteikia teisę susipažinti su tam tikra ikiteisminio tyrimo pareigūnų valdoma informacija, teoriškai galima būtų priskirti Lietuvą, Vokietiją, Šveicariją, Rusiją, Ukrainą ir kt. Beje, panašiai kaip Lietuvoje parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų paslaptis reglamentuojama, pavyzdžiui, naujojo Rusijos Federacijos BPK 161 straipsnyje, Ukrainos BPK 121 straipsnyje, Šveicarijos federalinio baudžiamojo proceso įstatymo (*Bundesgesetz über die Bundesstrafrechtspflege (SR 312.0)*) 124 straipsnyje [12]. Pastarajame nustatyta, kad federalinis prokuroras privalo saugoti parengtinio tyrimo duomenis ir kad supažindinimas su parengtinio tyrimo baudžiamosios bylos medžiaga galimas tik siekiant garantuoti teisėtus asmenų interesus, taip pat siekiant garantuoti kaltinamojo asmens ir jo gynėjo teisėtus interesus. Pagal Šveicarijos federalinio baudžiamojo proceso įstatymo 116 straipsnį ikiteisminio tyrimo teisėjas gali pateikti susipažinti kaltinamajam ir jo gynėjui ikiteisminio tyrimo bylos medžiagą, jei tai nesutrukdytų tolesniam ikiteisminiam bylos tyrimui. Dar kitų valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose, nors ir nėra atskiro straipsnio arba paragrafo, tiesiogiai skirto parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų neskelbtinumui reglamentuoti, tačiau atskirų straipsnių arba paragrafų dalys netiesiogiai tai reglamentuoja.

Pavyzdžiui, Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso (*Strafprozessordnung (StPO)*) 147 paragrafo 2 dalyje [13] įtvirtinta, kad tuo atveju, jei bylos medžiagoje nėra žymos apie parengtinio tyrimo pabaigą, gali būti atsisakyta gynėjui pateikti susipažinti baudžiamosios bylos medžiagą arba atskirus aktus, arba daiktinius įrodymus, kurie yra valstybės saugomi, jei toks gynėjo supažindinimas su šia medžiaga arba aktais gali sutrukdyti parengtinį bylos tyrimą. To paties paragrafo 5 dalyje įtvirtinta, kad leidimą gynėjui susipažinti su parengtinio tyrimo medžiaga duoda prokuroras, o visais kitais atvejais – teisėjas, kurio žinioje yra baudžiamoji byla. Vokietijos baudžiamojo proceso 168c paragrafe, kuriame reglamentuota ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama apklausa, 5 dalyje nustatyta, kad apie tardymo veiksmo atlikimo laiką privalo būti informuoti visi asmenys, turintys teisę dalyvauti atliekant šį tardymo veiksmą, tačiau jei asmenų dalyvavimas gali pakenkti parengtinio tyrimo tikslams, tokie asmenys nėra informuojami apie tardymo veiksmo atlikimo laiką ir pan.

Taigi remiantis šiuo metu pasaulyje galiojančiais baudžiamojo proceso įstatymais darytina išvada, jog kalbėti apie visišką viešumo principo vyravimą ikiteisminio baudžiamosios bylos tyrimo stadijoje negalima. Ir tai suprantama, nes ikiteisminio tyrimo sėkmė dažnai priklauso tik nuo to, kaip ikiteisminio tyrimo pareigūnas sugeba iki tam tikro momento išlaikyti paslapyje ikiteisminio tyrimo detales: tiriama versijas, surinktus kaltinančius įrodymus ir t. t. Tačiau, kita vertus, negalime pritarti nuostatai, kad visi ikiteisminio tyrimo duomenys arba informacija iki parengtinio tyrimo pabaigos privalo būti laikoma paslapyje, nes būtent viešumo principas, daugelyje pasaulio valstybių apimantis ir ikiteisminio tyrimo stadiją, sąlygoja visuomenės kontrolės galimybę. Ši savo ruožtu turi lemiamos reikšmės tam, kad baudžiamajame procese dalyvaujantys asmenys bei kiti baudžiamosios bylos tyrimu suinteresuoti asmenys gautų neiškraipytą informaciją tiesiogiai iš tyrimą vykdančio pareigūno (pareigūnų) – tai lemia objektyvų bei išsamų baudžiamosios bylos ikiteisminį tyrimą, sumažina ikiteisminio tyrimo pareigūnų piktnaudžiavimo tarnybos padėtimi galimybę ir kt.

Įvertinant, kad viešumo principas ne tik gali, bet ir turi apimti ikiteisminę baudžiamosios bylos tyrimo stadiją ir kad beatodairiškas viešumo principo taikymas ikiteisminio tyrimo

stadijoje gali ne tik padėti nusikaltimo tyrimui, bet ir jį sutrukdyti, baudžiamajame procese išskyla parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų paslapties turinio, apimties, jos ribų problema, pavyzdžiui:

– BPK 157 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad reikiama atvejais kvotėjas, tardytojas arba prokuroras įspėja liudytoją, nukentėjusį ir jo atstovą, civilinį ieškovą, civilinį atsakovą arba jų atstovus, kaltinamojo gynėją, ekspertą, specialistą, vertėją, kviestinius ir kitus asmenis, buvusius akivaizdoje atliekant tardymo veiksmus, apie neleistinumą be jo leidimo pargarsinti parengtinio tyrimo duomenis. Šiuo tikslu iš tokių asmenų gali būti paimamas atitinkamas rašytinis pasižadėjimas su įspėjimu dėl atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos BK 299 straipsnį (naujojo BK 247 str.). Taigi įstatymas numato, kad kaltinamojo gynėjas taip pat gali būti įspėtas dėl neleistinumo be atitinkamo leidimo paskelbti parengtinio tyrimo duomenis, tačiau tokia pareiga, t. y. neskelbti parengtinio tyrimo duomenų, nedera su gynėjo funkcijomis, nes pagrindinė kaltinamojo gynėjo funkcija yra ginti kaltinamojo interesus, o ne slėpti sužinotą informaciją nuo savo ginamojo ir kitų asmenų. Manytume, kad kaltinamojo asmens gynėjas ne tik gali, bet ir privalo visą jam žinomą informaciją panaudoti taip, kad būtų apginti jo atstovaujamojo asmens interesai, tuo tarpu reikalavimas, kad advokatas nuo savo kliento slėptų tam tikrą informaciją, turėtų būti laikomas ne tik neteisėtu, bet ir amoraliau [14, p. 47]. Kaip tik dėl šios priežasties nei kaltinamajam (įtariamajam), nei jų gynėjams neturėtų būti taikomas įpareigojimas neskelbti viešai neskelbiamos ikiteisminio tyrimo informacijos arba duomenų. Tačiau ši mūsų nuomonė galėtų būti pripažinta pagrįsta tik tuo atveju, jei konkrečioje baudžiamosioje byloje po parengtinio tyrimo duomenų skraiste nėra siekiama apsaugoti kitų paslapčių (asmens privataus gyvenimo, komercinės, profesinės, valstybės ir kt.). Be to, manome, kad toks įpareigojimas ir rašytinis pasižadėjimas dėl neleistinumo skelbti parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenis (tuo atveju, jei prisidengiant parengtinio tyrimo duomenimis nesiekama apsaugoti kitų paslapčių) negali būti taikomas ir paimamas iš įtariamojo, kaltinamojo sutuoktinio, jo artimų giminių, t. y. tų asmenų, kurie turi teisę atsisakyti duoti liudytojo parodymus (BPK 78, 78¹ str., naujojo BPK 80, 82 str. 2 d.).

Draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius arba artimus giminių, įtvirtintas ne tik BPK, bet ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje gali būti suprantamas plačiau, t. y. kaip Konstitucijoje įtvirtinta šių asmenų teisė atsisakyti teikti bet kokią pagalbą ikiteisminio tyrimo institucijoms ir pareigūnams arba teismui, kurie siekia iširti padarytą nusikalstamą veiką ir nubausti kaltus asmenis.

Tuo tarpu įpareigojimas saugoti parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenis gali būti suprantamas kaip netiesioginis padėjimas ikiteisminio tyrimo institucijoms, jų pareigūnams išaiškinti padarytą arba rengiamą nusikaltimą. Todėl nelogiška būtų įpareigoti, pavyzdžiui, kaltinamojo asmens motiną, kurios akivaizdoje buvo atlikti tam tikri tardymo veiksmai ir kuri turi teisę atsisakyti duoti liudytojo parodymus vadovaudamasi BPK 78¹ straipsnio nuostatomis (naujojo BPK 82 str. 2 d.), saugoti parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenis tam, kad nebūtų sutrukdyta iširti baudžiamosios bylos aplinkybės ir kad tie duomenys arba informacija vėliau būtų panaudota prieš jos sūnų, tuo labiau žinant, kad artimi giminiai negali būti patraukti baudžiamajon atsakomybėn ir už nusikaltimus padariusių šeimos narių, artimų giminių slėpimą, nepranešimą apie jų rengiamą arba padarytą nusikaltimą (BK 294 str. 2 d., naujojo BK 238 str. 2 d.);

– iš BPK 157 straipsnio turinio galima spręsti, kad jei atliekant tam tikrą tardymo veiksmą nustatomos aplinkybės, kurios negali būti skelbiamos, kvotėjas, tardytojas arba prokuroras turi įspėti visus tardymo veiksmė dalyvavusius asmenis paimdamas iš jų rašytinį pasižadėjimą [2, p. 205]. Tai, kad asmenys yra įspėti apie parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų skelbimo neleistinumą, paprastai pažymima tardymo veiksmo, kurio akivaizdoje tie asmenys buvo, protokole, o jei iš šių asmenų buvo paimtas rašytinis pasižadėjimas neskelbti sužinotų, atliekant tam tikrą tardymo veiksmą duomenų, apie tokio pasižadėjimo gavimą pažymima tardymo veiksmo protokole [15, p. 278]. Praktikoje paprastai taip ir daroma, t. y. tardymo veiksmų protokole pažymima, kad asmuo yra įspėtas apie neleistinumą paskelbti parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenis arba pažymima, kad iš asmens yra paimtas rašytinis pasižadėjimas neskelbti parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų, tačiau konkretūs

duomenys, kurie draudžiami asmeniui skelbti nei tardymo protokole, nei asmens pasižadėjime dažniausiai nebūna nurodomi. Nenurodant, kokius konkrečius duomenis arba informaciją asmeniui draudžiama skelbti, negalima kalbėti ir apie baudžiamąją atsakomybę už kvotos arba parengtinio tardymo duomenų viešą paskelbimą (BK 299 str., naujojo BK 247 str.), nes tokia atsakomybė yra įmanoma tik už tyčinę veiką. Tiksliai ir aiškiai įspėjime arba pasižadėjime neįvardijus, kokius ikiteisminio tyrimo duomenis arba informaciją asmeniui draudžiama skelbti ar platinti, BPK 157 straipsnyje (naujojo BPK 177 str.) įtvirtinta norma tampa tik deklaratyvia nuostata. Gal todėl nereikia stebėtis, kodėl iki šiol pagal BK 299 straipsnį nėra iškelta nė viena baudžiamoji byla [16].

Pastaruoju metu Lietuvoje iškilo dar viena problema: parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų paslapties – informacijos, kurios viešas atskleidimas gali sutrukdyti ikiteisminį tyrimą, iki tam tikro laiko apsauga nuo visuomenės ir teisės į žodžio laisvę suderinimas. Ši problema tampa ypač svarbi, kai kalbama apie žiniasklaidą.

Maksimalus viešumas, nepriklausomumas, nešališkumas, autoritetų baimės neturėjimas, operatyvumas yra veiksniai, kurie lemia sėkmingą kovą su atskirais nusikaltimais bei nusikalstamumu apskritai. Lygiai tokie patys veiksniai lemia ir sėkmingą žiniasklaidos darbą bei funkcionavimą. Nuo pat nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje žiniasklaida yra laikoma viena iš objektyviausių, nepriklausomų ir patikimų visuomenės institucijų. Tai, kad dažnai būtent žiniasklaida, o ne teisėsaugos institucijos pirmos gauna informaciją, dokumentus ir kitą faktinę medžiagą, susijusią su konkrečia nusikalstama veika, rodo didelį visuomenės pasitikėjimą žiniasklaida. Kad visuomenė labiau pasitiki žiniasklaida, o ne teisėsaugos institucijomis, galima paaiškinti tuo, jog: 1) parengtinio (ikiteisminio) tyrimo institucijų darbo tikslas yra faktinių duomenų, turinčių įrodomąją galią, surinkimas, kurių pagrindu galima įrodyti nusikalstamą asmens veiką, tuo tarpu žiniasklaidai užtenka tikėtinų faktų arba prielaidų ir todėl ji nėra tokia skrupulinga skelbdama bei aiškindama įvykius, faktus, reiškinius; 2) Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnis suteikia teisę žiniasklaidos priemonėms ir atskiriems žurnalistams neatskleisti informacijos šaltinio, todėl žiniasklaida įgyja papildomų galimybių naudotis konfidencialiais arba kitokiais šaltiniais; 3) tarp atskirų žiniasklaidos priemonių egzistuojanti konkurencija taip pat skatina skaitytąją, žiūrovą, klausytoją dominančių temų paiešką, originalius žurnalistinius tyrimus.

Spaudos ir žodžio laisvė yra neatsiejama nuo žiniasklaidos objektyvumo, nešališkumo, spaudos, radijo ir televizijos skelbiamų faktų, įvykių bei argumentų ir išvadų teisingumo bei pagrįstumo. Deja, dėl tam tikrų objektyvių ir subjektyvių priežasčių žiniasklaida ne visada sugeba išlaikyti aukštus veiklos standartus. Nereti atvejai, kai siekdamas sensacijos žiniasklaidos priemonės skelbia ne iki galo ir nevisapusiškai patikrintą, vadinasi, neteisingą informaciją, pateikia nemotyvuotas arba per plačias išvadas.

Pirma laiko paskleista informacija apie atliekamą ikiteisminį tyrimą ne tik sutrikdo teisėsaugos institucijų darbą, pasmerkia nesėkmei tiriamą bylą, bet ir sudaro sąlygas plačiam visuomenės ratui atskleisti tam tikras paslaptis, kurios neretai yra saugomos per parengtinio tyrimo duomenų paslaptį. Neginčijant žiniasklaidos bei žodžio laisvės svarbos užtikrinant demokratinį politinį režimą valstybėje, ugdant visuomenės pilietinį aktyvumą, skatinant veiksmingiau dirbti teisėsaugos pareigūnus vis dėlto reikia pripažinti, kad teisė į žodžio laisvę nėra ir negali būti laikoma absoliučia vertybe. Akivaizdu, kad dažnai neįmanoma visiškai bei objektyviai iširti baudžiamosios bylos aplinkybių, jei nemokama arba nenorima iki tam tikro laiko išlaikyti paslapyje parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų. Nusikalstamą veiką padaręs asmuo privalo atsakyti pagal įstatymus. Nuostatos dėl baudžiamosios atsakomybės įgyvendinamos baudžiamojo proceso įstatyme nustatytais formomis ir metodais. Kaip tik tokiu būdu įgyvendinamas pagrindinis teisingumo siekis – pagrįstai ir teisingai nubausti kaltą asmenį. Jeigu baudžiamosiose bylose tai nebūtų pasiekama, netektų prasmės Lietuvos Respublikos Konstitucijoje bei tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintos nuostatos, užtikrinančios žmogaus teisę į gyvybę (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 19 str.), jo asmens neliečiamumą ir orumą (Konstitucijos 21 str.), būsto neliečiamumą (Konstitucijos 24 str.) bei kitas teises ir laisves [17]. Parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų paslaptis ir yra vienas iš tų procesinių–teisinių instrumentų, kuriuo galima pasiekti baudžiamajam procesui keliamus

uždavinius bei tikslus, apsaugoti ikiteisminio tyrimo metu kitas paslaptis (pvz., valstybės, profesinės, asmens privataus gyvenimo).

Išvados

1. Įpareigojimas neskelbti sužinotų ikiteisminio tyrimo duomenų (tais atvejais, kai konkrečioje baudžiamojoje byloje po parengtinio tyrimo duomenų skraiste nėra saugomos kitos paslaptys (komercinės, profesinės, valstybės) neturėtų būti taikomas kaltinamajam (įtariamajam) ir jo gynėjui.

2. Įpareigojimas neskelbti sužinotų ikiteisminio tyrimo duomenų ir rašytinis pasižadėjimas neskelbti parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenis (tuo atveju, jei po parengtinio tyrimo duomenų skraiste nesiekama apsaugoti kitų paslapčių), neturėtų būti taikomas ir paimamas iš įtariamojo, kaltinamojo sutuoktinio, jo artimų giminaičių, t. y. tų asmenų, kurie turi teisę atsisakyti duoti liudytojo parodymus.

3. Ikiteisminio tyrimo pareigūnui įspėjime dėl neleistinumą skelbti parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenis arba paimtame atitinkamame pasižadėjime tiksliai ir aiškiai nenurodžius, kokius ikiteisminio tyrimo duomenis ar informaciją asmeniui yra uždrausta skelbti, BPK 157 straipsnyje (naujojo BPK 177 str.) įtvirtinta norma gali tapti deklaratyvia nuostata.

LITERATŪRA

1. **Kazlauskas M.** Parengtinis tardymas tarybiniame baudžiamajame procese. – Vilnius: VVU, 1976.
2. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodekso komentaras / sudarytojas G. Goda. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001.
3. **Советский** уголовный процесс / под ред. Д. С. Карева. – Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1968.
4. **Курс** советского уголовного процесса. Общая часть / под ред. А. Д. Бойкова, И. И. Карпеца. – Москва: Юрид. лит., 1989.
5. **Советский** уголовный процесс. Общая часть: дознание и предварительное следствие / под ред. Н. Ф. Чистякова, В. Я. Дорохова. – Москва: Типография КГБ при СМ СССР, 1973.
6. **Фойницкий И. Я.** Курс уголовного судопроизводства. – Санкт-Петербург: Альфа, 1996. Т. 1.
7. **Code de Procédure Pénale** // Loi n° 2000–516 du 15 juin 2000 art. 96 Journal Officiel du 16 juin 2000.
8. **Code Pénal**, 1994–95: Nouveau Code Pénal: Ancien Code Pénal/ annotations de jurisprudence et bibliographie par Yves Mayaud. 92–e éd. – Paris: Dalloz, 1995.
9. **Guide** pratique de l’officier de police // Ministère de l’Intérieur Direction générale de la police nationale. – Paris: édition 1996.
10. **Pradel J.** Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
11. **Боботов С. В.** Правосудие во Франции. – Москва: EVA, 1994.
12. **Bundesgesetz** über die Bundesstrafrechtspflege, 1934. Schweizer Gesetzestexten, SR:312.0. BG vom 15. Juni 1934 über die Bundesstrafrechtspflege, Datenstand 1.1.2001.
13. **Strafprozessordnung**: Gerichtsverfassungsgesetz, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen / Erläutert von Theodor Kleinknecht und Karlheinz Meyer. – München, 1993.
14. **Лукашева В. З.** Об участии защитника в советском уголовном судопроизводстве с момента задержания, ареста или предъявления обвинения // Правоведение. 1991. No. 1.
15. **Уголовный** процесс: Учебник для вузов / под ред. В. П. Божьева, 2–е изд., испр. и доп. – Москва: Спарк, 2000.
16. **2001 rugpjūčio 29 d.** Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro nurodymas Nr. 118 „Dėl įstatymų reikalavimų teikti visuomenei informaciją tikslaus vykdymo“.
17. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 58 straipsnio antrosios dalies 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1994. Nr. 91–1789.

Secret of Preliminary (Pre-Trial) Investigation Data in the Criminal Procedure

Dr. Artūras Panomariovas

Law University of Lithuania

SUMMARY

The success of pre-trial investigation often depends on how long an official carrying out the pre-trial investigation is able to keep certain details of the investigation in secret. Early release of information about the pre-trial investigation still in process cannot only condemn the investigated case to failure, but also create conditions for violation of other persons' rights. The secret of the preliminary (pre-trial) investigation is one of the procedural - legal measures that might help the official, who carries out preliminary investigation, to solve tasks of the pre-trial investigation, to assure successful investigation of a criminal case and to protect rights and legitimate interests of individual persons.

The article briefly discusses secret of preliminary (pre-trial) investigation, content of such secret and its legal regulation. It also discloses reasons that impede effective application of such secret.

The article draws attention to the fact that publicity in the criminal procedure is traditionally understood and interpreted only in a narrow sense, i.e. as publicity of judicial investigation of criminal cases (and material of the decided criminal case), thus, acknowledging indirectly that publicity is not absolute and that it - publicity - does not cover the stage of preliminary (pre-trial) investigation. Although such a view is sufficiently grounded, it should not be forgotten, that publicity, as a separate principle of criminal procedure, shall be understood not only in a narrow, but also in a broad sense. Interpreting the principle of publicity in a broad sense, this principle shall also cover the stage of the preliminary (pre-trial) investigation. However, even evaluating the fact that the principle of publicity not only can, but must cover the stage of the preliminary (pre-trial) investigation, problems of content, extent and limits of the secret of preliminary (pre-trial) investigation data arise in the criminal procedure, as inflexible application of the principle of publicity in the stage of pre-trial investigation could not only help, but also hinder investigation of a crime. The author of the article comes to a conclusion that, while solving the problem concerning limits of the secret of preliminary (pre-trial) investigation data, an obligation not to make public data of pre-trial investigation and written engagement prohibiting to make public data of preliminary (pre-trial) investigation (in case, if preliminary investigation data is not aimed to protect other secrets), shall not be applied to the spouse of the suspect/accused and his/her closest relatives, i.e. those persons who have the right of refusal to give evidence, as well as the accused (suspect) himself/herself and his/her defender.

